

PUTOPIS KROZ JEZIČNU PROŠLOST

(Stjepan Damjanović, „U potrazi za književnim jezikom
(Iz povijesti hrvatskoga jezika i filologije)”, Hrvatska sveučilišna naklada
i Staroslavenski institut, Zagreb 2021)

U godini u kojoj smo proslavili 500 godina od izlaska *Judite* Marka Marulića, prvoga umjetničkog epa hrvatske književnosti ispjevanog na hrvatskom jeziku, Stjepan Damjanović objavljuje knjigu *U potrazi za književnim jezikom* s podnaslovom *Iz povijesti hrvatskoga jezika i filologije* sugerirajući da se u knjizi nalaze tekstovi kojima se nastoji pokazati kroz što je hrvatski jezik prolazio da bismo ga s pravom mogli opisati kao književni. Knjiga se sastoji od četiri velika poglavlja: *Glagoljična tradicija*, *Protestantski hrvatski tekstovi*,

Iz povijesti hrvatskoga jezičnoga standarda, *Oproštaji*.

Poglavlje *Glagoljična tradicija* obuhvaća najveći broj tekstova koji su tematski različiti. U njima se obrađuju pojedini glagoljični spomenici, njihov jezik te istraživači koji su imali različite stavove o glagoljici i glagoljaštvu.

Kako je dragi kamen hrvatskoga jezika s Krka dospio u Zagreb donosi zanimljivu priču, gotovo na razini detektivskog izričaja, o prijenosu Bašćanske ploče u Akademiju. Damjanović samo ukratko donosi

sad već dobro poznate podatke o Bašćanskoj ploči kako ne bi umanjio važnost tog hrvatskoga kamenog spomenika, kad o Ploči ne bi rekao ono što svatko o njoj, kome je imalo do hrvatske kulture stalo, treba znati. No glavnina teksta posvećena je do sada pomalo nepoznatim segmentima. Autor govori o poetskim nazivima za Bašćansku ploču kao što su „dragi kamen” (S. Ivšić), „luč klesana” (I. Frangeš), „kamen poizdrti” (S.S. Kranjčević). O njoj govore i V. Nazor, J. Pupačić, M. Pešorda u svojim umjetničkim djelima. Ono što autorica ovog prikaza vidi kao „igru detekcije” Damjanovićevo je predstavljanje aktivnosti od pronalaska Bašćanske ploče do svega onoga što se događalo do njezinog prijenosa u Zagreb. U tekstu se donose i polemike koje su se vodile u novinskim izdanjima toga vremena kao što su Jutarnji list, Narodne novine, Novo doba, Novosti, Obzor. Sve to autor dokumentira podacima tako da se zainteresirani čitatelj može i sam osvjedočiti kako je teklo to polemiziranje. Detaljni sadržaj ovog članka namjerno preskačem, ostavljajući tako prostor čitatelju da samostalno zaviri u novinske članke iz tridesetih godina dvadesetog stoljeća.

Prvoj hrvatskoj tiskanoj knjizi *Misalu po zakonu rimskoga dvora* (1483) posvećena su četiri teksta. Riječ je o knjizi koja se koristila, kao što joj i samo ime govori, za

vrijeme liturgije i sadrži tekstove koji su liturgiji namijenjeni (biblijski tekstovi, molitve...). U tekstu *Bilješke o sklonidbi imenica u najstarijoj hrvatskoj tiskanoj knjizi* autor predstavlja sklonidbene modele koji se pojavljuju i zaključuje da oblici imenica pokazuju znatnu dosljednost, a to pak znači da su se priređivači Misala brinuli o tome kako će knjiga jezično izgledati. U tekstu *Zapažanja o istraživanju prošlosti u najstarijoj hrvatskoj tiskanoj knjizi* Damjanovićevo se proučavanje s deklinabilnih riječi prebacuje na konjugacijske. Ovom je prilikom analizirao aorist i imperfekt i ustanovio da tih oblika ima malo u molitvama ili psalmima te da u tim tekstovima ima više imperativa, participa i prezentskih oblika. Drugačija je situacija s novozavjetnim i starozavjetnim tekstovima i autor donosi konkretne brojčane podatke i primjere o upotrebi aorista i imperfekta. Još su dva teksta posvećena Prvotisku Misala, ali ovog puta njegovim dijelovima o kojima se u znanosti rijetko progovara. To su: *O nekim jezičnim osobinama kalendara u hrvatskom prvotisku iz 1483. godine* u kojem autor analizira pojedine osobine na primjerima osobnih imena koja su u kalendaru zapisana, ali i na primjerima imena mjeseci i nekih liturgijskih termina te *O jeziku rubrika u Prvotisku Misala iz 1483. godine* u kojem analizira upute o tome kako se trebaju pona-

šati sudionici liturgijskoga čina, npr. kako se trebaju oblačiti, kako čitati, itd. Funkcionalno, rubrike odgovaraju didaskalijama u dramskim tekstovima. One su u misalima naznačene crvenom bojom pa su po tome i dobile svoje ime. U oba teksta autor analizira pojedine jezične osobine (fonološke i morfološke) i dovodi ih u odnos s osobinama u rukopisnim tekstovima kao što su *Petrisov* i *Kolunićev zbornik* i hrvatskoglagoljični prijevod benediktinske regule. To nije neobično s obzirom na to da se rubrike, doduše, nalaze u liturgijskoj knjizi, ali one su po svojoj namjeni praktičan, a ne liturgijski tekst. Kad je o rubrikama u misalu riječ, autor zaključuje da se jezik rubrika dosta razlikuje od osnovnog teksta u knjizi te da se ta razlika najviše vidi u češćoj uporabi osobina koje pripadaju hrvatskom jeziku. Gore spomenuto razlikovanje sa zbornicima dovelo je Damjanovića do spoznaje da je jezik rubrika u Prvotisku Misala negdje između jezika liturgijskih i jezika neliturgijskih hrvatskoglagoljskih tekstova.

Još jedan tekst u knjizi posvećen je jeziku, ali ovog puta jeziku jedne druge inkunabule. Riječ je o članku *Bilješke o jeziku Senjskoga misala iz 1494. godine*. To je naša zadnja liturgijska inkunabula (imamo još jednu neliturgijsku *Spovid općenu* iz 1496. godine). Autor najprije donosi monografski pregled pojedinih

jezičnih osobina (*jat* u korijenskim morfemima, slogotvorno *l*, druga palatalizacija, perfekt), navodi dvojbe koje nije uspio riješiti, da bi potom napravio komparativnu analizu Muke po Ivanu u *Prvotisku* iz 1483. i u *Senjskom misalu* iz 1494. godine. S obzirom na to da je vremenska razlika između ove dvije inkunabule 11 godina, autora zanima postoje li i, ako postoje, koje su to jezične preinake između ova dva spomenika. Uočio je da postoje razlike u ispuštanju/dodavanju riječi, u uporabi različite riječi pri čemu je riječ o upotrebi riječi iz različitog jezika (npr. *glagolati – govoriti*) ili o upotrebi različite riječi unutar istog jezika (*abije- tudje*) ili o različitoj adaptaciji stranih imena (*kaêpa – kaifa*). Usto postoje razlike u bilježenju *jerova*, a različiti su i načini kraćenja riječi.

Tri teksta unutar ove prve skupine odnose se na istraživanje glagoljaštva: *Marko Japundžić o postanku glagoljice*, *Bogovićevi prinosi proučavanja hrvatskoga glagoljaštva* i *Opet o počecima slavenske pismenosti*. U prvom od njih Damjanović najprije podsjeća na svetojeronimsku teoriju o postanku glagoljice, na gotsku tezu, a potom predstavlja istraživanje Marka Japundžića koji je bio jedan od najgorljivijih zastupnika teze da je glagoljica nastala na hrvatskom tlu. Držao je da je Konstantin glagoljicu našao na bizantskim prostorima na

koje je glagoljica došla iz Hrvatske, a da on nije njezin izumitelj. Pritom misli da je glagoljica hrvatsko narodno pismo nastalo na hrvatskom tlu iz latinskog pisma. Damjanović razrađuje Japundžićevu tezu da bi je na kraju opovrgao, a kako, ostaje na čitatelju da sazna kad pročita ovaj članak. Drugim dvama tekstovima autor predstavlja istraživanja Mile Bogovića. Kad govori o *Bogovićevim prinosima proučavanju hrvatskoga glagoljaštva*, Damjanović predstavlja nekoliko tema unutar ove naslovom spomenute. Te teme obuhvaćaju postanak glagoljice, povijesni kontekst u kojima je glagoljica nastala i dalje se razvijala, glagoljicu u Senju, tzv. Glaviničev opis Like i Krbave iz 1696. godine, politizaciju glagoljice i staroslavenskog jezika, osobito u 19. stoljeću, neke važne osobe i neke važne probleme. Tekstom kojim se ponovno vraća na priču o počecima slavenske pismenosti Damjanović predstavlja Bogovićevu knjigu *Glagoljica, bitna odrednica hrvatskoga identiteta*. Ovim svojim prikazom autor čitatelja upućuje u stavove i razmišljanja Mile Bogovića o nastanku i počecima glagoljice i pritom analizira svaku cjelinu unutar te knjige. Cjelina je pet: prva govori o nastanku i počecima glagoljice, druga opisuje „zlatni vijek” hrvatskoga glagoljaštva sa Senjom kao središtem, treća govori o rimskom glagoljskom tiskarstvu u 17. i 18. sto-

ljeću i o rusifikaciji liturgijskih knjiga naših glagoljaša, četvrta i peta cjelina sadrže razne članke, prikaze i osvrtne. Sve je te teme Stjepan Damjanović razradio tako da čitatelj dobije uvid u glagoljaško proučavanje profesora i crkvenog povjesničara Mile Bogovića, a pritom je dao i svoje vlastite poglede na Bogovićeve stavove.

Zadnji naslov unutar ove prve velike cjeline koju predstavljam je *Glagoljaši u Raosovu romanu Kraljičin vitez*. Roman Ivana Raosa *Kraljičin vitez* (s podnaslovom: *roman iz doba kraljice Jelene*) izlazio je u nastavcima u Glasu koncila godine 1975. i 1976, a kao knjiga pojavio se 1976. Stručnjaci su utvrdili da je riječ o povijesnoj fikciji u feljtonskom obliku. U njemu se posreduju događaji iz hrvatskog desetog stoljeća. Povjesničari književnosti dali su o ovom djelu različite sudove, a Damjanović ne sudi o umjetničkim dosezima djela već upozorava na nazočnost određenih sadržajnih i jezičnih elemenata u romanu, zainteresiran je za komponentu glagoljaštva unutar romana. Glagoljaštvo je prisutno u raznim vidovima: uključena su tu hrvatska imena praslavenskoga podrijetla (Perun, Svarog, Svevid), samo spominjanje naziva glagoljaš, crnorizac, glagoljično pismo, povijesne ličnosti vezane uz glagoljaštvo (Nikola Modruški, Novak Disislavić, Juraj iz Slavonije, Šimun Kožičić Benja, kraljica Jelena Slavna). Ovim

tekstom Damjanović nam je približio način na koji srednjovjekovni tekstovi žive u našim suvremenim tekstovima.

Drugi dio knjige s naslovom *Protestantski hrvatski tekstovi* okuplja pet znanstvenih tekstova u kojima se raspravlja o jeziku knjiga koje su objavili hrvatski protestanti u razdoblju od 1561. do 1565. godine. Člankom *Jezična smjeranja hrvatskih protestanata* predstavlja jezične koncepcije koje su hrvatski protestanti osmislili i u svojim djelima provodili. U članku *Zapažanja o jezičnim razlikama između glagoljičnoga i ćiriličnoga izdanja Novoga testamenta (1562/ 3) s osobitim obzirom na refleks jata* proučava glagoljični *Novi testament* iz 1562/ 3 godine. Riječ je o prvom hrvatskom prijevodu *Biblije* na narodni jezik. Objavljen je samo *Novi zavjet*, a *Stari zavjet* nije se stigao otisnuti. *Novi zavjet* otisnut je i glagoljicom i ćirilicom i Damjanović nastoji utvrditi razlike u bilježenju *jata* u korijenskim i gramatičkim morfemima između ova dva grafijski različita izdanja. Zaključuje da promjene *jata* u mlađem, ćiriličkom izdanju nisu tako dosljedne kao u glagoljičnom tekstu. Tekst *Jezične osobine Postile u kontekstu književnojezičnih smjeranja hrvatskih protestanata* također donosi jezičnu analizu, ovog puta *Postile* – zbirke propovijedi uz nedjeljna čitanja iz poslanica i

evanđelja (naziv dolazi od izraza *post illa verba textus* = *tekst poslije onih riječi*) dakle riječ je o analizi nebiblijskog teksta za razliku od prethodnog članka u kojem analizira biblijski tekst. Glasovnu i leksičku analizu provodi na *Postili* otisnutoj u tri pisma: glagoljici, ćirilici i latinici, a donosi i usporedbu s jezikom *Novog testamenta* na glagoljici i ćirilici. Takva je usporedba svakako opravdana jer se spomenute propovjedi odnose na tekstove *Novog testamenta*, pa autor nastoji pokazati postoje li jezične razlike između biblijskog i propovjednog teksta. Člankom *Uvod u filološku analizu protestantskih Artikula (1562)* naznačio je neke od mogućih načina filoloških istraživanja ovog teksta koji je prilagodba *Augsburških vjeroispovijesti* koje je sastavio Philipp Melancton. Na hrvatski jezik tekst su preveli Stipan Konzul Istranin i Anton Dalmatin i objavili ga na glagoljici i ćirilici 1562. godine. Damjanović govori o upotrebi čakavskih, kajkavskih, štokavskih i staroslavenskih leksema za isto značenje (*vaspet- sopet- opet-paki*) čime ukazuje na matricu koju čine i sadašnjost i prošlost, pri čemu je ta sadašnjost raznolika (čakavski, kajkavski, štokavski elementi), dok je sam temelj knjige tradicija (staroslavenski elementi). Još se jedan protestantski tekst našao u fokusu Damjanovićeve analize. To je *Spovid i spoznanie pravê krstijanske vire*.

Knjiga je otisnuta u Urachu 1564. godine, glagoljicom i latinicom. Paralelno čitanje ovog teksta na dvama pismima na prvi nas pogled dovodi do toga da uočavamo da su oba izdanja pisana čakavštinom. Damjanović analizira oba tiskana izdanja te zaključuje da su za nešto drugačija rješenja u latiničnom izdanju argumenti bili da se izbjegne prejak povezanost s jezikom hrvatskoglagoljske knjige i da se odaberu ona rješenja koja su zajednička čakavštini i štokavštini. Svatko koga zanima kako su se hrvatski protestanti snašli u jeziku tekstova koje su tiskali, osnove toga snalaženja može pronaći u drugom dijelu ove knjige, a nakon toga otvorena su mu vrata za vlastita proučavanja.

Treće poglavlje *Iz povijesti hrvatskoga jezičnoga standarda* donosi četiri teksta kojima je zajednički nazivnik pogled na tekstove iz četiriju različitih stoljeća. U tekstu *Libro od mnozijek razloga: Prošlo je pola tisućljeća otkako je napisan znameniti dubrovački zbornik* govori se o vremenu nastanka navedenog Zbornika (1520), mjestu (Dubrovnik), načinu (prepisivan je, nije stvaran samostalno) i njegovu sadržaju: *Cvijet od kreposti i još ponešto, prijevodi s talijanskog, raznolike teme*. Ovakvu je podjelu sadržaja napravio Stjepan Damjanović. Autor članka tekstove ukratko sadržajno predstavlja, a na čitatelju je da vidi što ga od navede-

nog interesira i samostalno se upusti u čitanje ove lijepe knjige. Kao pomoć tome poslužit će preslika i latinična transliteracija *Libra* koju je objavila Matica hrvatska. Jezičnim temama bavi se Damjanović i u člancima: *Približavanje standardu: napomene o hrvatskom jeziku u 17. stoljeću*, *Berba grozdja i beritba kukuruza: zapažanja o jeziku Mijata Stojanovića* i *Samardžijini pogledi na hrvatski jezik u prvoj Jugoslaviji*. Svi ti članci, svaki sa svojom tematikom, daju nam uvid u hrvatski jezik u prošlim stoljećima.

U zadnjem poglavlju naslovljenom *Oproštaji* Stjepan Damjanović svoje retke poklanja dvojici jezikoslovaca koji su, svaki od njih na svoj način, zadužili hrvatsku filologiju. Prvi tekst posvećen je Radoslavu Katičiću: *Otišao je veliki meštar*, a drugi Jevgeniju Paščenku: *Slapovi ljubavi, snopovi znanja*. Obojica su se bavila hrvatskim jezikom i hrvatskom književnošću: R. Katičić je svoja istraživanja usmjeravao na prošlost i sadašnjost hrvatskoga jezika, J. Paščenko na veze između ukrajinskog i hrvatskog jezika. Zajednička im je ljubav prema jeziku koji su predano istraživali.

Na kraju ovog prikaza možemo reći da je pred nama jedna od onih knjiga koja okuplja tematski različite tekstove, ali svima njima autor daje svoj osobni istraživački pečat kojim dokazuje da je zaljubljen i u

znanost i u predmet svojeg znanstvenog proučavanja. Naslov knjige Stjepana Damjanovića *U potrazi za književnim jezikom* neodoljivo me podsjeća na naslov romanesknog ciklusa Marcela Prousta *U potrazi za izgubljenim vremenom*. No za razliku od Prousta Damjanović ne

traži izgubljeno vrijeme, već traži jezik koji se mijenjao kroz vrijeme ugrađujući u sebe sve one osobine koje su mu potrebne da bi postao jezikom knjige. Traganje za jezikom nikad ne može biti dovršen proces, a ova knjiga Stjepana Damjanovića jedan je važan korak u toj potrazi.

Tanja Kuštović